

TUTKIMUSSELOSTEET JA KOMMENTIT

PEKKA VÄÄNÄNEN

KONVERGENSSIOLETUS VERTAILEVAN POLITIIKAN TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHTANA

Konvergenssista on puhuttu yhteiskuntatieteiden piirissä silloin, kun huomio on kiinnitetty muutoksen tutkimukseen. Silloin on yleensä kyseessä vertailu, jossa tarkastellaan järjestelmien ominaisuuksia ja pohditaan samanaikaisuksien ilmenemistä. Tutkimus etenee usein ilman aika-akselia erilaisten järjestelmien tilojen vertailuna tai analyttisen käsitteistön selvittelynä.¹ Haittana pidetään sitä, että keskittyminen samanaikaisuksien osoittamiseen vääristää tutkimusta; ei kiinnitetä huomiota ainutkertaisiin ilmiöihin tai siihen, että erilaisuuteen kätkeytyy uudistusta ja muutosta.²

Matematiikassa on voitu osoittaa, miten tietyt funktiot saavuttavat vakiintuneen arvon. Näillä kasvukaavoilla voidaan myös kuvata muutosta. Tästä matemaattisesta lukusarjojen samankaltaistumisesta käytetään nimitystä konvergenssi, joka on yksi kasvun muodoista; muita tällaisia kasvun muotoja ovat sarjan jatkuva kasvu (jolloin myöhemmät elementit aina ovat edeltäjään suurempia itseisarvoltaan) tai jatkuva värähtely sekä elementtien itseisarvon vaihtelu.³

Konvergoituminen muuntumisena kohti vakiintunutta tilaa — mallia — voidaan yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen piirissä tulkita samankaltaistumiseksi. Tällaisen muuntumisen rinnalla voidaan tarkastella divergoituvaa kehitystä, erilaistumista. Konvergoituva muuntuminen merkitsee ideaalisen esikuvan ja mallin esiintymistä; divergoivaan muuntumiseen tämä ei välttämättä liity. Huomattakoon tässä yhteydessä, että muuttumisen yhteiskunnallinen kytkentä ei kuitenkaan yksioikaisesti liity kumpaankaan muutoksen suuntaan. Niinpä spontaani muutos, mikäli sellaista lainkaan esiintyy, kuuluu yhtähyvin konvergoivaan kuin divergoivaankin muuntumiseen; sama koskee ohjattua muutosta. On kuitenkin esitetty käsityksiä siitä, että spontaani muutos johtaa samankaltaistumiseen⁴, mutta silloin on ajateltu jonkinlaista liberaalis-kapitalistista järjestelmää, jossa yhteiskunnalliset toiminnot ovat koordinoimattomia eikä selvää tavoitemallia ole olemassa, mutta esikuvana on länsimainen demokratia ja kilpailutalous. Tarkoituksellisen muuntumisen aikaansaaminen taas edellyttää tarkan mallin tiedostamista ja sen parametrien

tuntemista. Muutosta voidaan aina pitää konvergoivana, jos tarkoituksellinen muutos suunnataan kohti mallia, joka voi olla abstrakti ihanne ilman empiiristä vastinetta (esim. utopia) tai sitten jokin vallitseva järjestelmä.

Analyyttisesti, pyrittäessä lähestymään konvergenssia, on siirryttävä pois itse järjestelmän tasolta ja kiinnitettävä huomio elementteihin ja niiden muuntumiseen.⁵ Tällöin konvergenssi voidaan todeta elementtien isomorfisuuden avulla.⁶

1. Isomorfia prosessin tuloksena

Systemiteoreettisissa erittelyissä esiintyy poikkeuksetta käsite isomorfia tai isomorfisuus silloin, kun tarkoitetaan järjestelmien elementaaristen rakenteiden yhtäläisyyttä. Tavallisesti on rajoitettu ajattelemaan tiettyjä järjestelmän ominaisuuksia ja isomorfia on käsitetty järjestelmän tilaksi; sen ei ajatella johtuneen tai kehittyneen mistään, vaan se on tila, missä järjestelmien elementaariset rakenteet ovat samanlaisia. Isomorfian käsite ei kuitenkaan ole informatiivisesti hyödyllinen, ellei sitä voida syventää käsittämällä se prosessin tulokseksi. Siihen saadaan lisää analyyttistä merkitystä liittämällä isomorfian toteamiseen aina implisiittisesti kysymys: *miten isomorfia on syntynyt*. Erityisen hedelmällinen tällainen kysymys on vertailevan tutkimuksen piirissä. Elementtien samankaltaisuus, isomorfia, voi esiintyä nominaalisesti luokitellen saatavissa olevan analyttisen tiedon suhteen kolmentasoisena:

- (1) analogiat (elementit ovat yhtäläisiä vailla syytä tai sääntöä, kriteerinä havainto);
- (2) homologioiden yhtäläisyyksien syiksi luokiteltavat tekijät vaihtelevat, sääntö on muodoltaan yleispätevä);
- (3) eksplanaatio (tiedetään elementtien yhtäläisyyksien spesifiset edellytykset, joiden vallitessa myös itse järjestelmä saa tarkalleen määrätty ominaisuudet).⁷

Analogioiden toteaminen perustuu ideaatioon ja rajoittuu näin ollen saatavissa olevaan ilmitietoon. Homologioiden ja eksplanaatioiden ovat jo tilan eritteilyjä, joihin tutkimusmenettelyin pitäisi pyrkiä, jottei rajoituttaisi pelkästään järjestelmän kuvaukseen eli tietoon tutkittavan järjestelmän substanssista. Tällä hetkellä tutkimuksissa liikutaan parhaimmillaan homologioiden tasolla etsittäessä invariansseja. Eksplanaatioon on päästy ehkä vain triviaaleimmassa tapauksissa, sillä tavallisin selitysyritys tukeutuu johonkin toiseen yhteiskunnalliseen ilmiöön. Se on puolestaan seurausta jostain muusta, eikä näin ollen ole asian selitys, vaan pelkästään ehkä ajallisesti edeltävä ilmiö.

Isomorfisuutta voidaan pitää senlaatuksena rakenteiden elementaarisen yhtäläisyytenä, että yhtäläisyyden osoittaminen on perusedellytys koko järjestelmän toteamiselle ja sen ominaisuuksien määrittämiselle. Ilman isomor-

fisuutta ei ole ajateltavissa myöskään yleisten järjestelmien teoriaa.⁸ Tästä näkökulmasta tarkastellen on ymmärrettävissä, että isomorfisuutta painotetaan, koska sitä kautta voidaan odottaa nomoteettista tietoa. Analyyttisenä vaikeutena on se, että isomorfisuuden esiintymistä ei ole helppo kvantifioida tai osoittaa elementtien avulla olkoonpa tutkittava tilanne kuinka mielenkiintoinen tahansa. Isomorfisuus manifestoituakin tämän vuoksi rakenteellisen samanlaisuuden havaitsemisena.⁹ Isomorfisuuden esiintyminen ei kuitenkaan ole mitenkään satunnaista tai mystistä. Tällainen vaikutelma katoaa, kun ymmärretään, että monet järjestelmät abstraktilla tasolla ovat keskenään samanlaisia.¹⁰

Isomorfisuuden vaikea kvantifiointi on johtanut siihen, että analyysissä huomio on yleensä kiinnitetty järjestelmien ominaisuuksiin tietyssä tilassa, jolloin ei ole päästy erittelemään prosesseja. Toinen seuraus mittamishankaluuksista on ollut se, että isomorfisuus on rajattu koskemaan järjestelmän elementtien kytkentää, rakennetta. Analyttisesti rakenteellisia yhtäläisyyksiä tärkeimpiä ovat kuitenkin toiminnalliset isomorfiat¹¹. Toiminnallisten isomorfioiden osoittaminen on kuitenkin ilmeisen vaikeaa. Tästä johtuneeseen isomorfisen lähestymisen kritiikkiin, jossa painotetaan toiminnallisten isomorfioiden erittelyn laiminlyöntiä ja myöskin sitä, että on turvaututtu osittaisiin yhtäläisyyksiin etsittäessä toiminnan samankaltaisuutta, jolloin on päädytty todellisuuden yksinkertaistamiseen.¹²

2. *Konvergenssioletus: isomorfiaan johtava prosessi*

Konvergenssioletus on liitettävissä edellä mainittuun isomorfian käsitteeseen siten, että sitä käytetään nimityksenä sille prosessille, jonka seurauksena syntyy isomorfia. Konvergenssi ulottuu järjestelmän rakenteisiin, sen elementtien kytkentään. Se on muuntumista jonkin mallin kaltaiseksi. Malli voi olla esimerkiksi länsimainen demokratia tai joku muu vielä abstraktimpi ja jopa vailla empiiristä vastinetta oleva järjestelmä.

Määritelmä tarkoittaa sitä, että vertailtavat järjestelmät alun perin poikkeavat toisistaan ja ovat siis myöskin erilaisissa tiloissa. Tämän jälkeen seuraa järjestelmän muuntuminen, spontaani tai tarkoitettu. Konvergenssioletuksen mukaan muuntuminen johtaa järjestelmien samanlaisuuteen: elementit ja niiden kytkennät tulevat järjestelmissä samanlaisiksi; toiminnot alkavat muistuttaa toisiaan ja myös uudet seurannaistoiminnot ovat samanlaisia. Tämä käsitys ei välttämättä kiellä sitä, etteikö muuntumisprosessi voisi edetä epätasaisesti järjestelmien välillä ja niiden sisällä. Muuntumisen suunta vain on määrätty: järjestelmät samanlaistuvat eli konvergoituvat, ne kulkevat kohti isomorfista tilaa. Konvergenssioletuksen lähtökohta hylkää järjestelmien välisen perustavaa laatua olevan erilaisuuden. Järjestelmiä pidetään pohjimmiltaan samanlaisina ja ainoastaan muuntumisen eri vaiheissa

olevina. Eräänä muuntumisvaiheiden esiintymisen selitysmahdollisuutena ovat ulkoiset tekijät. Jos kyseessä ovat kansalliset järjestelmät, niin selittäviä tekijöitä täytyy etsiä kansainvälisestä järjestelmästä (esim. imperialismi). Voidaan tarkastella myös kasautumisilmiöitä, esimerkiksi voimakkaan taloudellisen keskuksen ekologista läheisyyttä jne. Nämä ulkoiset tekijät ovat konvergenssin esteitä eli divergoivia tekijöitä.

Käsitys järjestelmien perusasun samanlaisuudesta on liitettävissä preformistiseen muutoksen malliin. Se tarkoittaa järjestelmän muutosta kvantitatiivisen eikä kvalitatiivisen kasvun kautta. Toisin sanoen kukin järjestelmä sisältää alunperin välttämättömät elementit ja muutos merkitsee vain näiden toimintoja suorittavien rakenteiden voimistumista ja muuntumista latenteista manifeesteiksi.¹³

Myös järjestelmien muuntumisen nopeutta kannattaa tarkastella jos kerran ajatellaan, että järjestelmät kerran päätyvät samaan tilaan ja tulevat siten identtisiksi. Mikäli muutos on konvergoivaa eli isomorfiaan johtavaa, on luonnollista, että hitaammin konvergoituneiden järjestelmien kohdalla muuntuminen jossain vaiheessa voimistuu suhteessa edistyneisiin. Konvergenssin matemaattiset edellytykset merkitsevät näet päätymistä lopulta verraten vakaaseen tilaan.¹⁴ Tällainen nopea muuntuminen voi merkitä yhteiskunnallisia häiriöitä, jotka puolestaan parhaimmillaan johtavat hyppäyksenomaiseen muutokseen kohti esikuvaa ja pahimmillaan taas osoittautuvat muuntumisen esteiksi tai hidastajiksi. Epätodelta tuntuu kuitenkin sellainen empiirinen tilanne, missä mallijärjestelmä, jota kohti konvergenssi on suuntautunut, olisi täysin muuttumattomassa tilassa. Mikäli järjestelmien välillä esiintyy erilaisuutta, kuten todellisuudessa on asianlaita, pitkälle muuntuneet järjestelmät toimivat esikuvina siitä, mitä järjestelmän elementtejä muutoksen tulee koskea. Tämä lähtökohta on nähtävissä niissä empiirisissä esimerkeissä, joihin konvergenssioletusta on sovellettu; sosiaalinen muutos, joka operatiivisesti on nähty modernisaationa, johtaa konvergenssin kautta isomorfiaan.¹⁵

Tähän ovat kuitenkin vaikuttaneet järjestelmien väliset kytkennät ja järjestelmien avonaisuus. Niinpä uusiksi luokiteltavien järjestelmien kytkentä vanhoihin ja sellaisina pitkälle kehittyneisiin järjestelmiin on ollut tyyppiltään alistussuhde. Silloin esikuvana oleva järjestelmä ei valikoidu vapaasti vaan dominanssinsa ansiosta jää malliksi. Mikäli muuntumassa oleva järjestelmä on verraten suljettu informaation kululta, ei ole edellytyksiä divergoivalle muuntumiselle.

3. Konvergenssioletuksen universaalisuus ja sovellutusmahdollisuudet

Kun lukee konvergenssioletuksen tai -teorian, kuten sitä juhlallisesti on nimitetty, verraten harvinaisia empiirisiä sovellutuksia, on selvästi havait-

tavissa käsitteellistä rajoittuneisuutta ja sitoutuneisuutta tutkittaviin yksityistapauksiin. Tämä on ymmärrettävissä lähinnä niiden empiiristen esimerkkien avulla, joihin tavallisesti on pitäydytty. Siinä muodossa kuin konvergenssioletusta on tähän asti käytetty vertailevassa politiikan tutkimuksessa sen sovellusmahdollisuudet tästä eteenpäin tuntuvat miltei epätoivoisilta yksipuolisuutensa vuoksi. Sovellukset ovat olleet arvosidonnaisia ja yleisarvoltaan vähäisiä. Tämä selittyy konvergenssioletuksen induktiivisen muotoutumisen avulla. Näin ollen puutteellisuudet johtuvat tutkimusten rajoittuneisuudesta ja prosessin »värittämisestä» eikä niinkään konvergenssioletuksen analyyttisistä vajavuuksista.

Konvergenssioletusta on sovellettu lähinnä sellaisissa vertailevissa tutkimuksissa, joissa Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain järjestelmiä on tarkasteltu puhtaina ääritapauksina. Konvergenssioletus ilmaisee tässä tapauksessa sen, että näiden järjestelmien katsotaan muuntuvan kohti samaa, osittain abstraktia mallia. Konvergenssioletuksen väärinkäsittäminen ja -käyttäminen on nähtävissä siinä, että on väitetty Yhdysvaltojen järjestelmän olevan se teollistunut, kaupungistunut ja liberaalinen demokratia, jota kohden Neuvostoliiton järjestelmä muuntuu.¹⁶ Konvergenssi on tässä tapauksessa selitetty sosiaalisen pluralismin avulla, joka kulkeutuu väitteiden mukaan Neuvostoliiton järjestelmään. Sen lisäksi on huomautettu, että kansainvälisten kontaktien lisääntyminen on konvergenssia edistävä tekijä ja siten järjestelmän ulkopuolinen vaikutin. Perimmäisenä seikkana lienee joka tapauksessa nähtävä informaation kulun lisääntyminen järjestelmien kesken.¹⁷

Konvergenssioletuksen yksipuolista soveltamista on kyllä arvosteltu, vaikkei ole esitettykään analyyttisesti pätevämpää vaihtoehtoa.¹⁸ Näin on jouduttu tilanteeseen, jossa konvergenssioletuksen käyttömahdollisuuksia rasittavat epäsuotuisat »perinteet». Aikaisemmista sovellutuksista onkin syytä oppia analyyttisiä tarkoituksia varten vain se, että konvergenssioletusta voidaan soveltaa järjestelmien väliseen vertailevaan tutkimukseen eräänlaisena nollahypoteesina. Kyseessä on järjestelmän sisäinen prosessi, johon ympäristö tosin vaikuttaa. Itse sovellutusten substantiivinen puoli — käsitys Yhdysvaltain järjestelmän ylemmyydestä ja esikuvallisuudesta — on perustelematon. On luonnollista, että Neuvostoliitossa on esitetty kielteisiä kannanottoja konvergensista amerikkalaistumisena.¹⁹ Itse konvergenssioletukselle on onneksi, että nuo kumoavat kannanotot koskevat pelkästään näitä nimenomaisia esimerkkitapauksia ja kritisoidaan sitä, että Neuvostoliiton järjestelmä muuntuisi kapitalistiseen suuntaan ja ideologinen panos sen poliittisessä elämässä katoaisi.²⁰ Konvergenssioletuksen sovellukset eivät siten ole liikkuneet mitenkään analyyttisesti yleistettävällä tasolla, vaan ovat rajoittuneet miltei yksinomaan edellä mainittuun tapaukseen. Konvergenssioletus tarkoittikin alunperin suppeasti juuri näiden kahden nimenomaisen järjestelmän saman-

kaltaistumista ja lähentymistä. Näin väite konvergenssista on tyypiltään ideograafinen, vaikka sen sovellusmahdollisuudet voisivat tuottaa nomoteettistakin tietoa, joka on välttämätöntä silloin, kun ehkä halutaan kumota konvergenssin universaalisuus.

Huolimatta näistä rajoituksista voidaan konvergenssioletusta pitää käytökelpoisena lähtökohtana järjestelmien vertailussa. Oletus voidaan tietenkin osoittaa joko vääräksi tai todeksi. On ajateltavissa, että esimerkiksi kehitysmaiden uudenaikaistuminen on konvergoivaa muuntumista ns. modernin yhteiskunnan mukaiseksi. Muuntuminen tällöin voi suuntautua joko sosialistiseen tai yksityisomistukseen perustuvaan järjestelmään. Kumpi tällöin osoittautuu vallitsevaksi riippuu rakennetekijöistä, kuten erityyppisten järjestelmien kytkennöistä, alistuksista ja muutoksen luonteesta; onko kyseessä ohjattu muutos vaiko spontaani, joka tähän asti historiallisesti on ollut vallitseva ja näyttää johtaneen liberaaliskapitalistiseen järjestelmään.²¹

Sovellusmahdollisuudet ovat ilmeisen hyvät myös ekologisen lähestymistavan piirissä. Luonnontieteellisen ekologisen tutkimuksen tulokset osoittavat, että prosessit noudattavat konvergoivan muuntumisen vaatimuksia mm. silloin, kun biotiset yhdyskunnat päätyvät kasvuvaiheen jälkeen, joka usein noudattaa sigmoidista käyrää, tasapainoiseen ja verraten pysyvään ekosysteemiin.²² Toisaalta konvergenssioletuksella on sovellusmahdollisuuksia myös järjestelmän sisäisessä alajärjestelmien vertailussa, joskin kyseessä silloin on partikularistinen, eikä vertaileva tutkimus. Mahdollisuus käsitellä konvergenssia monella eri tasolla ja useassa eri tilanteessa merkitsee sitä, että konvergenssioletus voidaan ottaa käyttöön minkälaisen järjestelmien analyysissa tahansa ja nähdä se niissä monella tasolla isomorfiaan johtavana prosessina.

Järjestelmän sisäistä konvergoitumista voi tapahtua lääni- tai kuntatasolla ja myös sellaistenkin aggregaattien puitteissa, jotka ovat luonteeltaan toiminnallisia eivätkä pelkästään hallinnollisia (esimerkiksi poliittiset alueet, lehdien levikkialue, talousalue jne). On ilmeisen helppo ymmärtää hallinnollisten alueiden konvergoituminen järjestelmän sisällä: yhteiset viralliset normit säätelevät toimintoja ja edellyttävät määrättyjä hallinnollisia rakenteita sekä suorastaan lähtevät siitä, että eri yksiköt suorittavat yhtäläisiä tehtäviä (esimerkiksi kunnallisten palvelusten tulisi ulottua kaikille kansalaisille riippumatta kunnan suuruudesta, sijannista tms.). Tällöin pyrkimys samantasoiseen tarpeiden tyydyttämiseen johtaa rakenteelliseen samankaltaistumiseen ja tätä kautta myös toiminnalliseen yhtäläisyyteen. Ajateltaessa kunnallispoliittista toimintaa voidaan tietysti kiistellä siitä, tulevatko erimuotoiset kunnat milloinkaan olemaan samanlaisia. Ristiriitaisia käsityksiä on esitetty myös siitä, voidaanko kuntaa pitää analyttisesti järjestelmänä tai edes alajärjestelmänä vaiko vain järjestelmän elementtinä.²³

4. Konvergenssioletuksen tutkimustaloudelliset edut

Konvergenssioletus, käsitettynä järjestelmän sisäiseksi samanlaisuuteen johtavaksi prosessiksi, tuo soveltajalleen eräitä selviä tutkimustaloudellisia etuja. Niinpä sen avulla voidaan, tosin vain hätäratkaisuna, korvata käytännössä aikaulottuvuus. Tämä edellyttää, että vertailtavien järjestelmien lukumäärä on suuri, jotta voidaan riittävän luotettavasti todeta muuntumisen eri asteita. On myös tiedettävä jonkin verran pisimmälle kehittyneiksi katsottavien järjestelmien historiasta, jotta voidaan muodostaa käsitys ainakin niistä puitteista, joiden vallitessa ajateltua muutosta on tapahtunut. Samalla luodaan edellytykset päätellä, voivatko samat ulkoiset edellytykset toistua tai vallita edelleen. Tällainen selvitys on tehokkaimmillaan tavoitteisen muutoksen kohdalla, jossa kehitystä pyritään aktiivisesti ohjaamaan. Sen sijaan spontaanin muutoksen konvergoituminen sisältää joitakin mystisiä aineksia.

Konvergenssin eteneminen voidaan tällaista synkronista analyysia varten ajatella epätasaiseksi. Toisin sanoen jotkut järjestelmistä ovat muuntuneet nopeasti esikuviksi ja kaikkien järjestelmien ajatellaan jossain muutoksen vaiheessa kokevan samat tilat. Tällainen muuntumisen kaavoittuminen on melkoisen deterministinen käsitys. Sillä on kuitenkin empiirisiä vastineita, mikä oikeuttaa käsityksen osittaisen hyväksymisen. Esikuviksi kehittyneiden järjestelmien ominaisuuksista voidaan päätellä muiden järjestelmien todennäköiset piirteet ja muuntumisen kanavoituminen. Järjestelmäpopulaation eritasoisista yksiköistä saadaan näin käyttökelpoista tietoa ja päästään jopa ennakoimaan muutosta, mikä vuorostaan voi palvella vaikkapa suunnittelua ja erityisesti tarkoitteista muutosta.

Tällaisen tutkimustaloudellisen oikopolun valitseminen tulee kysymykseen silloin, kun järjestelmien sisäisiä tapahtumia ei voida muutoin historiallisesti selvittää; ei saada tietoja, tiedot ovat perin epäluotettavia tai jopa ristiriitaisia. Vaikeudeksi historiallisessa kvantifioinnissa tunnustetaan myös se, ettei yleensä ole mahdollista mitata sitä historiallista tilannetta — ilmapiiriä — jossa ilmiöt ovat tapahtuneet eikä siten ole edellytyksiä ymmärtää kvantifioitua historiaa.²⁴

Tämä tutkimustaloudelliseksi luokiteltava seikka on konvergenssioletuksen merkittävin etu. Toinen etu sen soveltamisesta on se, että vertailevassa tutkimuksessa joudutaan selvittämään samanlaisuuden ominaisuudet, mikä sellaisenaan on arvokasta tietoa, koska sille on tyyppillistä nomoteettisuus. Yhteiskuntatieteellisessä kvantitatiivisessa tutkimuksessa syntyy todennäköisesti tilanteita, joissa konvergenssioletus osoittautuu vääräksi. Tällaisesta tilanteesta pitäisi voida tehdä muitakin johtopäätöksiä kuin se, että vertailtavista järjestelmistä toiset konvergoituvat ja toiset divergoituvat ja konvergenssioletus on näin ollen epätosi, mikä olisi empiirinen tulkinta.²⁵ Silloin

on tarpeen selvittää tyypillinen sääntö ja sen lisäksi tarvitaan poikkeuksien analyysi eli jonkinlainen residuaalien tarkastelu.

5. *Konvergenssioletuksen operationalisointi*

Vertailevassa tutkimuksessa, jossa tutkitaan järjestelmiä tai alajärjestelmiä, joudutaan täsmällisen tiedon saavuttamiseksi pyrkimään ominaisuuksien kvantifiointiin. Tosin vertailuun päästään kvalitatiivisesti pelkän ominaisuuden esiintymisen rekisteröinnin avulla, kuten nimeämällä esimerkiksi jokin uskonto järjestelmän elementiksi. Tällöin jää kuitenkin tietämättä muuttujan intensiteetti, jolla on merkitystä toiminnallisen isomorfian toteamisen kannalta. Kvantifiointi on sopiva ratkaisu tällaiseen pulmaan, joskin selvittämättä jäävät vielä kontekstuaalivaikutukset intensiteettiä määriteltäessä.

Samanlaisuuden tutkimus tarkoittaa paitsi merkittävien ominaisuuksien esiintymisen toteamista ja niiden intensiteetin mittaamista myös järjestelmien välisen varianssin määräämistä: mitä pienempi järjestelmien sisäinen varianssi samojen ominaisuuksien suhteen on, sitä varmemmin järjestelmiä voidaan pitää samankaltaisina. Tätä ajattelutapaa käyttäen voidaan sitten edetä analyysin teknisissä ratkaisuissa niin pitkälle kuin kvantifioinnilla yleensä päästään.

Poliittisen konvergenssin operationalisointi vertailevan tutkimuksen tarpeita varten voidaan tehdä esimerkiksi nimeämällä poliittisia instituutioita ja pyrkimällä kvantifioimaan niiden olemus. Tällöin joudutaan selvittämään järjestelmien elementtien kytkentä, rakenteet ja se tarkoitus, jota varten kukin rakenne järjestelmään on sijoittunut tai sijoitettu. Harkinnanvaraiseksi jää sitten se, paljonko varianssia sallitaan samanlaisuuden toteamiseksi tai kieltämiseksi. Niissä muuntumistutkimuksen operatiivisissa ratkaisuissa, joissa tutkimus on ongelmoitu modernisaatioksi, on konvergenssioletusta käytetty nimeämättä sitä, mutta ilmiö on kuitenkin tiedostettu. Modernisaatio on määritelty muuntumiseksi jonkin esikuvan, tavallisesti ns. länsimainen demokratia, kaltaiseksi. Teoretisoivissa erittelyissä on tällöin jouduttu pohtimaan prosessin lopputulosta eli muistuttavatko modernisoituneet järjestelmät sitten toisiaan vai alkuperäistä esikuvaansa.²⁶

Pyrittäessä operationalisoimaan poliittisesti relevantteja muuttujia on konvergenssiksi katsottu modernisaation kyseessä ollessa mm. sellaiset poliittisen järjestelmän elementit kuin puoluejärjestelmä — johon liittyy kilpailu vallasta — vaalijärjestelmä, hallituslaitosten kompleksisuus, yhteiskuntaelämän politisoituneisuus jne. Tämäntapaisten piirteiden yhtäläisyys on katsottu riittäväksi perusteeksi samanlaisuuden toteamiselle.

Konvergenssioletuksen takana oleva ajatus universaalista muutoksen kaavoittumisesta sekä samanlaisuuksien etsiminen oletuksen todentamiseksi

voivat vääristää tutkimusta myös operatiivisella tasolla, koska ainutkertaiset tapahtumat jäävät vaille huomiota ja kuitenkin erilaisuuteen saattaa piiloutua uudistusta ja muutosta.²⁷

LÄHDEVIITTEET

¹ Tyypillinen ja ehkä tunnetuin järjestelmien välisestä tila-analyysistä, jossa konvergenssioletusta on sovellettu, lienee Zbigniew Brzezinskin ja Samuel P. Huntingtonin teos *Political Power: USA/USSR*. London 1964. Esimerkki konvergenssin analyttisteoreettisesta käytöstä voisi olla D. J. Hicksonin artikkeli »Convergence in Organization Theory», *Administrative Science Quarterly* vol. 11, 1966.

² Ainutkertaisten ilmiöiden tutkimisen laiminlyöntiä kritisoi mm. Arend Lijphart artikkelissaan »Comparative Politics and the Comparative Method», *The American Political Science Review* vol. LXV, 3, 1971.

³ Konvergoivista matemaattisista sarjoista ks. esim. McGinnis, *Mathematical Foundations for Social Analysis*. New York 1965, s. 291—323. Konvergoivan sarjan peruskaava on

$$S_k = \frac{k}{k+1}$$

Tämän kaavan empiirinen tulkinta voisi olla esim. se, ettei kaksi järjestelmää koskaan konvergoituessaan tule täysin identtisiksi, joskin lähentyvät toisiaan. Tämä vaikeuttaa tietyllä tavoin vertailua silloin, kun kohteina ovat konkreettiset järjestelmät. Konvergenssioletuksen erään matemaattisen muunnoksen avulla on ajateltavissa vertailuja ilman, että raja-arvo (S_k) on täysin määritelty (ns. Cauchyn konvergenssi), siis esikuva tai malli voi olla abstrakti. Konvergenssiprosessi voidaan esittää myös graafisesti silloin, kun tiedetään joko mallin parametrit tai vertailun kohteina olevien ilmiöiden lukuarvot.

⁴ Peter H. Merkl, *Modern Comparative Politics*, New York 1970, s. 48.

⁵ Pekka Väänänen, *Poliittinen uudenaikaistuminen*, Turku 1971, s. 42.

⁶ Vrt. mm. Knut Pipping, *Systemteori och funktionsanalys*, Lund 1970, s. 8.

⁷ Ludwig von Bertalanffy, *General System Theory*, New York 1968, s. 84—85.

⁸ von Bertalanffy, mt. 1968, s. 33.

⁹ von Bertalanffy, mt. 1968, s. 33 ja 49.

¹⁰ A. D. Hall — R. E. Fagen, »Definition of a System», teoksessa Walter Buckley (ed.), *Modern Systems Research for Behavioral Sciences*, Chicago 1969, s. 89.

¹¹ Oran Young, *Systems of Political Science*, Englewood Cliffs 1968, s. 17.

¹² Young, mt. 1968, s. 24.

¹³ Yhteiskunnallisen dynamiikan analyttisenä kehyksenä on käytetty toisaalta preformistista eriytymismallia, missä perusyksikköön kuuluvat kaikki toiminnot, jotka muutoksen myötä eriytyvät rakenteellisesti ja syntyy vain uusia alayksiköitä eikä mitään varsinaisia uusia toimintamuotoja. Tämän rinnalla on esitetty epigeneettinen eli akkumulaatiomalli, jossa uusia »aikuisyksiköitä» uusine funktioineen liitetään jo oleviin, eivätkä nämä aikaisemmat yksiköt ole sisältäneet uusien merkitystä. Ks. Amitai Etzioni, *Studies in Social Change*, New York 1966, s. 3.

¹⁴ McGinnis, mt. 1965, s. 293.

¹⁵ Brzezinski — Huntington, mt. 1964, s. 10—11.

¹⁶ Brzezinski — Huntington, mt. 1964, s. 9 ja J. D. Lees, tämän kirjan arvostelu, *Political Studies* vol. 14, 1966, s. 246—247.

- ¹⁷ Brzezinski — Huntington, mt. 1964, s. 12.
- ¹⁸ Günther Rose, *Konvergenz der Systeme. Legende und Wirklichkeit*, Köln 1970, s. 9—15.
- ¹⁹ Brzezinski — Huntington, mt. 1964, s. 13—14. Ks. myös Geoffrey Williams and Joseph Frankel, »A Political Scientist's Look at The Cold War as History», *Political Studies* vol. 16, 1968, s. 289.
- ²⁰ Brzezinski — Huntington, mt. 1964, s. 10.
- ²¹ Lars Rudebeck, *Utveckling och politik*, Stockholm 1970, s. 30.
- ²² Edward J. Kormondy, *Ekologia*, Jyväskylä 1971, s. 163 ja 75—91.
- ²³ Kryzstoff Ostrowski — Henry Teune, *Local Political Systems and General Social Processes*. I.P.S.A. Papers, München 1970, s. 2.
- ²⁴ Brzezinski — Huntington, mt. 1964, s. 429.
- ²⁵ Empirisestä ja analyttisestä tulkinnasta ks. Richard Rudner, *Philosophy of Social Sciences* Englewood Cliffs, N. J. 1966, s. 25.
- ²⁶ Yleistä, determinististä samanlaisuuteen päättyvää muuntumismallia on arvostellut mm. Rajni Kothari artikkelissaan »Tradition and Modernity Revisited», *Government and Opposition*, vol. 3, No. 3, 1968, s. 277. Konvergoitumista yleisenä modernisaation piirteenä taas pitää S. N. Eisenstadt esimerkiksi artikkelissaan »Initial Institutional Patterns of Political Modernization» teoksessa Claude Welch (ed.), *Political Modernization*, Belmont, Calif. 1967, s. 247. Tällaiset ristiriitaisuudet on ymmärrettävä johtuneiksi hieman erilaisista tutkimusotteista. Kothari tarkastelee Intiaa, Eisenstadt pyrkii yleisemmälle tasolle historiallisten selitysten avulla. Lopullista »lakia» modernisaation seurauksista ei näin ollen ole vielä säädetty.
- ²⁷ Hickson ma. 1966, s. 224.